

PARA VAKIFLARI İLE FAİZSİZ BANKACILIK İŞLEMLERİ ARASINDA BİR MUKAYESE

Abdullah Durmuş¹

ÖZET

Finansman, geçmişten günümüze kadar bireylerin ve kurumların en temel ihtiyaçlarından biri olagelmıştır. Bu gereksinim, faizin yasak olduğu müslüman toplumlarda, bir yandan farklı ortaklık tipleriyle sermaye desteği sağlanarak bir yandan da faizli krediye karşı geliştirilen alternatif diğer bazı yöntemlerle karşılanmıştır. Para vakıfları Osmanlı Devleti'nde işte bu yöndeki toplumsal taleplerin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Para vakıflarında birçok finansal yöntem uygulanmıştır. Mudarabe, bidâ'a, muâmele-i şer'iyye, bey' bi'l-vefâ ve bey' bi'l-istiğlâl bunlardan en çok kullanılanlarıdır.

Günümüz faizsiz bankalarında da mudarabe, icare (leasing) ve murabaha en çok kullanılan finansman yöntemleridir. Para vakıflarındaki yöntemlerle mukayese edildiğinde bu ve benzeri işlemlerin bazı noktalarda benzerliklerin ve kimi hususlarda ise farklılıkların olduğu görülür.

Makalemizde İslam medeniyetinin önemli kurumlarından olan para vakıfları ile faizsiz bankacılık işlemleri mukayese edilerek fıkhi açıdan değerlendirilmeye gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: PARA VAKFI, FAİZSİZ FİNANS, MUAMELE-İ ŞER'İYYE, MURABAHA, LEASİNG, SUKUK

¹Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı Başkanı, abdullah.durmus@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9271-0963

A COMPARISON BETWEEN THE TRANSACTIONS OF CASH WAQFS AND INTEREST FREE BANKS

ABSTRACT

Financing has been one of the basic needs of individuals and institutions over time till this very day. This need has been met in the Muslim populated countries where the interest is forbidden, either by various partnerships with financing of capital support or some other interest-free methods developed against the credit system with interest. One such example produced against the request of the people living in Ottoman Empire to meet that particular need and widely used is Cash Waqf.

A number of financial methods had been put in use in the Cash Waqfs. Mudarabah, Bida'ah, Muamalat Shar'iyyah, Bay' bil-wafa and Bay' bil-istighlaal are the mostly used among them. In today's interest-free banks, Mudarabah, Ijarah, (leasing) and Murabahah are the most used financing methods. Comparing with the methods used in Cash Waqfs, it can be seen that there are some similar points and some particular points that differ.

In our article, Cash Waqfs and interest-free banking, which are one of the important institutions of Islamic Civilization, will be compared and analyzed in terms of fiqh.

Keywords: CASH WAQFS, INTEREST-FREE FINANCE, MUAMALA SHAR'IYYA, MURABAHA, LEASING, SUKUK

1. GİRİŞ

Finansman, geçmişten günümüze kadar bireylerin ve kurumların en temel ihtiyaçlarından biri olagelmıştır. Bu gereksinim, faizin yasak olduğu müslüman toplumlarda, bir yandan farklı ortaklık tipleriyle sermaye desteği sağlanarak, bir yandan da faizli krediye karşı geliştirilen alternatif diğer bazı yöntemlerle karşılanmıştır. Para vakıfları Osmanlı Devleti'nde bu yöndeki toplumsal taleplerin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Para vakıfları XV. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı mahkemeleri tarafından tasdik edilmiş ve XVI. Yüzyılın sonlarında Anadolu ve Balkanlarda çok gelişmiştir (Çiftçi, 2004, s. 21).

Kuruluşundan itibaren menkul malların vakfedilmesinin caiz olup olmadığı noktası temel alınarak para vakıflarının meşruiyeti ile ilgili önemli tartışmalar yaşanmıştır (Özcan, 2010, s. 97). Devrinin en önemli fıkıh alimlerinden Molla Hüsrev, Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Ebu's-Suûd ve Şeyh Bali Efendi para vakıflarının caiz olduğunu; buna karşın Rumeli Kazaskeri Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi ve İmam Birgivi ise caiz olmadığını savunmuşlardır. (Güney, 2019, s. 19-21).

Para vakıflarında birçok finansal yöntem uygulanmıştır. Muâmele-i şer'iyeye, bey' bi'l-vefâ ve bey' bi'l-istiğlâl, mudarabe ve bidâ'a bunlardan bazılarıdır. (Gülsoy vd., 2012, s. 182-183).

Günümüz faizsiz bankalarında ise ağırlı olarak murabaha, icare (leasing) ve az da olsa mudarabe ve müşarake yöntemlerine başvurulmaktadır. Para vakıfları ile faizsiz bankacılık sistem ve işlem türleri bakımından mukayese edildiğinde bazı noktalarda benzerliklerin ve kimi hususlarda ise farklılıkların olduğu görülür. Makalemizde ilgili işlemlerle ilgili kısa bilgilerden sonra her iki sistemi mukayese ederek bazı değerlendirmelerde bulunmaya gayret edeceğiz.

2. Para Vakıflarında Kullanılan Bazı Finansal Enstrümanlar

Para vakıflarında birçok finansal akdin gündeme geldiği görülür. Bu akitleri şöylece sıralamak mümkündür:

2.1 Muamele-i Şer'iyye

Para vakıflarında ilk gündeme gelen finans tekniklerinden biri muamele-i şer'iyye adı verilen yöntemdir. Buna "murabaha-i mer'iyye" veya sadece "muamele" de denilmektedir. Fazladan alınan kısma ise ribh adı verilir (Kurt, Para Vakıfları – Nazariyat ve Tatbikat, 1996, s. 40). Bazı yazarlar ise muamele-i şer'iyyenin fıkihtaki bey'u'l-îyne olduğunu belirtir (Özcan, 2010, s. 112); (Gürsoy, 2011, s. 20); (Bulut, 2019, s. 123); (Çizakça, 1993, s. 70); (İnanır, 2014, s. 186). Muamele-i şer'iyye'nin birden çok uygulama şekli mevcuttur. Bunların hepsindeki ortak amaç, araya bir satış akdi sokulmak suretiyle finansman kullanan kişiden alınan fazlalığın faiz olmamasını sağlamaktır.² Birçok usulü bulunmakla birlikte en yaygın tatbik edilen yöntemlerden ikisi şöyledir:

2.1.1 Peşin Satım ve Vadeli Geri Alım

Paraya ihtiyacı olan kişi, kendi malını, örneğin para vakfına 100 TL'ye peşin olarak satar. Daha sonra aynı malı ondan 110 TL'ye vadeli olarak geri satın alır (Kaya, 2010, s. 11). Böylece nakit ihtiyacı olan 100 TL'yi temin etmiş ve vadeli olarak 110 TL borçlu hale gelmiştir. Bunun dışında caiz görülen ve uygulanan diğer bir yöntemde ise vakıf mütevellisi bir malı bir diğer kişiye örneğin 1100'e satar ve malı ona teslim eder. Alıcı malı üçüncü bir şahsa 1000'e satar. Bu üçüncü kişi de aynı malı mütevelliyeye 1000'e satar. Bu yöntemle vakıf mütevellisi vakfa 100 akçe kazandırmış olur (Demirtaş, 2019, s. 141).

² Muamele-i şer'iyyenin meşruiyeti konusunda yoğun tartışmalar bulunmaktadır. Makalenin konusunu ancak dolaylı olarak ilgilendirdiğinden bunlara yer verilmemiştir. Detaylı bilgi için bk. Kaya, Süleyman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı toplumunda kredi temin yöntemleri", İslam hukuku açısından tarihten günümüze kredi ve finans yöntemleri, s. 12-15.

2.1.2 Karz, Satın Alma ve Hibe Akitlerinden Oluşan Set

Para temin etmek isteyen taraf para vakfından 100 TL'yi bir yıl vadeli karz olarak alır. Akabinde ondan, genellikle hırka vb. önemsiz bir malı 10 TL'ye yine bir yıl vadeli olarak satın alır. Daha sonra kişi bu malı, üçüncü bir kişiye; üçüncü kişi de para vakfına hibe eder (Gürsoy, 2011, s. 20). Sonuçta paraya muhtaç olan kişi, bir yıl sonra toplamda 110 TL'yi para vakfına ödeyecektir.

2.2 Bey' (Alım-Satım)

Para vakıflarında kesin satış anlamına gelen bey'-i bât ile bey' bi'l-vefâ, bey' bi'l-istiğlâl ve selem gibi bazı satış akitleri de kullanılmıştır. En sık başvurulanların ise bey' bi'l-vefa ve bey' bi'l-istiğlal olduğu söylenebilir. (Gürsoy, 2011, s. 21).

2.2.1 Bey' bil-vefâ ve Bey' bi'l-İstiğlal

Bey' bi'l-vefa Mecelle'nin 118.maddesinde şöyle tanımlanmıştır: "Bir kimse bir malı âhara semeni reddettikte geri vermek üzere şu kadar guruşa satmaktır". Bu akit kısmen rehin, kısmen fasit satış, kısmen de caiz satış olarak kabul edilmiştir.

Bey' bi'l-vefâ özetle şöyle uygulanır:

Paraya ihtiyaç duyan kişi bir gayri menkulünü karşı tarafa satar ve bedelini alır. Fakat satış sırasında aynı bedeli geri getirdiğinde malı geri satacağına dair alıcıya şart koşar ve müşteri de bu şartı kabul ederek malı alır. Bu süre içinde alıcının, malı başkasına satma veya hibe etme hakkı yoktur (Gürsoy, 2011, s. 21). Bazı uygulamalarda bu işleme, zimmette sabit olan bir borcun ödenememesi durumlarında da başvurulabilmektedir (Kaya, 2010, s. 19-20).

Bey' bi'l-istiğlal ise satıcının malı geri kiralama şartıyla yaptığı bey' bi'l-vefa işlemi olarak nitelenebilir (Özcan, 2010, s. 117).

2.2.2 Murabaha

Osmanlı Devleti'nde daha çok sarraf ve yeniçeri ocağı bezirganlarının, asker grubunda olanlara, ihtiyaç duydukları malı satıcısından peşin alıp vadeli satması

uygulaması tespit edilmiştir. Bu işlem, adı tam olarak murabaha olarak konulmasa da çağdaş murabaha ile birçok noktada benzerlik taşımaktadır (Kaya, 2010, s. 33).

2.2.3 Selem

Selem, standart nitelikte bir malın, para peşin mal vadeli olacak şekilde satılması işlemi olarak tanımlanabilir. Özellikle çiftçilerin uyguladığı bu yöntemde, zor durumda olanlar, para bulabilmek için ürünlerini çok düşük fiyatlarla satmak durumunda kaldıkları için muamele-i şer'iyeden bile daha fazla maliyete katlanmışlardır. Bu konuda uygulanacak azami kârı sınırlayıcı bir ferman da çıkmamıştır (Kaya, 2010, s. 35).

2.3 İcarateyn

İcâreteyn, vakıf malı durumunda olan bir gayri menkulün, bir kısmı peşin/muaccel, bir kısmı vadeli/müeccel olmak üzere iki ayrı kira bedeli karşılığında kiraya verilmesi uygulamasıdır (Kaya, 2010, s. 39). Para vakfı mütevellileri, vakfın tamir ve ıslahı için icâreteyn yöntemiyle finansman sağlayarak vakfın harap olmasını önlemeye çalışmışlardır.

İcareteyn yöntemi bazen de şahısların finansmanında kullanılmıştır. Buna göre örneğin bir kişi gayrimenkulünü vakfa satar. Sonra aynı yeri icâreteyn yöntemi ile kiralar. Vakıf, satış bedelinden peşin olarak ödenmesi gereken kira miktarı düşüldükten sonraki geri kalan kısmı kişiye öder. Daha sonra kişi vadeli olarak ödenmesi gereken kiralari, uzun bir süreye yayılmış bir şekilde vakfa ödeyecektir. Buradaki kârlılıklar % 2.3 gibi çok düşük bir oranda tutulmuştur (Kaya, 2010, s. 40-41); (Çevrimli, 2019, s. 292).

2.4 Mudarabe ve Bidâ'a

Paranın emek-sermaye ortaklığı çerçevesinde verilip kârın anlaşmaya göre paylaşılması mudarabeyi; sermayenin işletildikten sonra ana sermayeyle birlikte varsa kârın tamamının da sermayedara ödenmesi de bidâ'a uygulamasını ifade etmektedir.

Kaynaklarda her iki yöntemin de çok az uygulandığı belirtilir (Gürsoy, 2011, s. 22); (Özcan, 2010, s. 119).

2.5 İltizam, Malikane ve Esham

İltizam, devletin, vergiye tabi bir mukataayı vergilendirme hakkını, belli bir kısmı peşin olan bir bedel karşılığında devretmesi olarak ifade edilebilir. Burada devlete ödenecek miktar muayyen olmakla birlikte, vatandaşın toplanacak vergiler tam olarak belirli değildir. Bu sistemi, mukataası bulunan vakıflar da uygulamıştır.

Malikânede ise vergi toplama yetkisi ömür boyu devredilmiş ve devletin bu hakkı feshetme riski ortadan kaldırılmıştır.

Esham uygulamasında ise bir mukataanın gelirinin bir kısmının, belli paylara bölünerek özel şahıslara peşin bedel karşılığında ve kaydı hayat şartıyla satılması söz konusudur. Malikanede vergilendirmeyi malikaneci yapmakta, eshamda ise böyle bir işe girişmeksizin, sadece gelirdeki payını garantili bir şekilde almaktadır (Kaya, 2010, s. 42-45).

3. Faizsiz Finans Kurumlarındaki Bazı Finansman Yöntemleri³

3.1 Murabaha

Murabaha sözlükte “artma, kâr, ticari kazanç” anlamına gelen “ribh” kökünden türeyen ve “kazandırma, kar hakkı tanıma” manasında bir kelimedir. Terim olarak ise bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak ve müşteriye mâliyet veya alış fiyatı konusunda bilgi verilen satış türünü ifade eder (Dönmez, 2020, s. 148). Çağdaş murabaha ise müşterinin talebi üzerine bir malın faizsiz banka tarafından satın alınıp söz konusu müşteriye, anlaşılan oranda bir kâr ilavesi ile vadeli olarak satılmasıdır. Müşteri, malın mâliyeti ve üzerine konulan kâr hakkında bilgi sahibidir.

³ Bu başlıkta yer alan bilgiler “İslam hukuku açısından günümüz kredi ve finansman yöntemleri” adlı tebliğimizden bazı tasarruflarla yapılan alıntılarla oluşturulmuştur. Bk. *İslam hukuku açısından tarihten günümüze kredi ve finans yöntemleri*, İstanbul 2011, s. 57 vd.

Türkiye uygulamasında adı “kar beyanı ile satım” olup murabaha, hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde faizsiz bankaların işlem hacmi içinde % 90’ları aşan bir paya sahiptir. Murabaha HSBC ve Citi Bank gibi birçok faizli banka tarafından da özel olarak açılan “faizsiz bankacılık penceresi” vasıtasıyla uygulanmaktadır.

Tipik bir murabaha işleminde izlenen süreç ana hatlarıyla şöyledir:

Öncelikle müşteri faizsiz bankaya ilgili talebini iletir. Banka ondan mali konulardaki gerekli bilgi ve belgeleri talep eder. Buna göre söz konusu müşteriye limit tahsis edilip edilmeyeceğine bankaca belirlenen kriterlere göre şubede veya genel müdürlük birimlerinde karar verilir.

Müşteri, faizsiz banka adına veya isimsiz olarak düzenlenmiş olan (Türkiye uygulamasında müşteri adına düzenlenir) proforma faturayı bankaya sunar. Bu, satıcı tarafından bankaya yöneltilmiş bir îcap kabul edilir. Banka kabul ederse böylece satıcı ile banka arasında satım akdi tamamlanmış olur. Satıcının müşteri ile aynı taraf olması veya müşterinin vekili olmaması şartı aranır (Heyet, 2014, s. 117-118).

Müşterinin talep ettiği mal banka tarafından sözlü ya da yazılı olarak satın alınır. Türkiye uygulamasında 2001 yılında yapılan düzenlemeye kadar satıcılar bankaya (o günkü adıyla ÖFK), banka da müşteriye fatura kesmek suretiyle alış satış işlemini gerçekleştirmekteydiler. 2001 yılından sonra ise bir yönetmelik değişikliği ile bu uygulama kaldırılmıştır. Faizsiz bankalar genellikle bu düzenlemenin, müşterilerin kendi bilgileri dışında kanunsuz bazı uygulamalara (kdv ödememek, ihracat ve ithalatta bazı kurallara uymamak gibi) girmiş olmasının onlara yönelik haksız yargılama ve cezalara sebep olduğu için gerekli olduğu görüşünü savunmaktadır. Ancak fatura uygulamasının kaldırılmış olmasının banka tarafından malın satıcıdan alımı ve müşteriye satımı noktasında birçok sorunu da beraberinde getirdiği de bir gerçektir.

3.2 Leasing

Leasing işleminin “faaliyet kiralaması” ve “finansal kiralama” olmak üzere başlıca iki türü bulunmaktadır. Faaliyet kiralaması, yatırım konusu makine ve ekipmanın belli bir dönem için sadece kullanım hakkını elde etmek amacı ile kiralınması işlemidir.⁴

Finansal kiralama ise ilgili kanunda (Md: 4,9) “kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören sözleşme” olarak tanımlanmıştır. Ancak sözleşmede kararlaştırılması halinde kiracı, süre sonunda malın mülkiyetini satın alma hakkı elde edebilmektedir.

Leasing işlemi ile finansal kuruluş, malın mülkiyetini kendisinde tutması sayesinde alacak haklarını garantiye alma imkanı elde etmektedir. Zira belirlenen kira süresi sonuna kadar taksitlerin ödenmemesi durumunda mala el koyma hakkı bulunmaktadır. Diğer yandan leasing, özellikle uzun vadeli ise kârlılıkların dönem içinde yükselmesi halinde bankaya söz konusu malın kira ücretini kimi durumlarda artırma imkanı sağlamakta ve yeni bir ürün olması sebebiyle banka başka müşterilere bu sayede ulaşmaktadır. Leasing işlemi ile müşteri de uzun vadeli finansman imkanı elde etme, daha düşük oranlarda vergi ödeme ve diğer bazı muhasebesel avantajlar kazanmaktadır (Süleyman, 2016, s. 310).

3.3 Selem ve İstisna'

Sözlükte “teslim etmek, teslim olmak” gibi anlamlara gelen selem, bir fıkıh terimi olarak, nitelikleri belirlenen vadeli bir malın peşin bedelle satımını ifade etmektedir. Esasında selem de bir satım türü olmakla birlikte bu akdi normal bir satıştan ayıran başlıca iki özellik vardır. Bunlardan biri, normal bir satışta malın ferden, selemde ise nev'an tayin edilerek satılmasıdır. İkincisi ise selem satışında mal

⁴ Bkz. <http://www.leasingportali.com/detayyeniportal.asp?id=34> (12.03.2010)

bedelinin (ra'sü mâli's-selem) mutlaka peşin ödenmesidir. Oysa diğer satışlarda (sarf hariç) bedel vadeli de ödenebilir. Selem satışının, bedellerin mütekavvim ve belirlenmiş olması, paranın peşin ödenmesi, malın teslim zamanı ve yerinin tayin edilmesi ve akdin ribaya yol açmaması gibi şartları bulunmaktadır (Aybakan, 2009, s. 402-404).

Günümüz araştırmacıları selem akdi yoluyla, bireysel ya da kurumsal bazda, zirai, sınai ve ticari finansman sağlanabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Selem akdinin modern bir finansman yöntemi olarak kullanımı, selemle satın alınan malın tesellümden sonra satımı ve "paralel selem" (es-selemü'l-müvâzî) olarak iki şekilde mümkün görülmüştür.

Sözlük anlamı "sanat ve maharet gerektiren bir şey yapmak" olan istisna' kelimesi bir fıkıh terimi olarak, "sanatkârla ısmarlayan arasında yapılan ve belli bir ücret karşılığında özellikleri belirlenmiş bir şeyin imal edilmesini konu alan akid" olarak tanımlanabilir (Aktan, 2001, s. 393). Kısaca "sipariş akdi", Türk hukukunda ise "eser sözleşmesi" olarak bilinir. Sipariş verene "müstasni'", işi yapana "sâni'", yapılan şeye de "masnû'" denir (Erdoğan, 2002, s. 261).

İstisna, mal bedelinin peşin veya taksitle verilebilmesine imkan tanıyan bir akit olması hasebiyle faizsiz bankacılıkta kullanılabilecek bir finansman yöntemi olarak gündeme gelmiştir. Bankanın hem üretici (sanî') hem de müstasni' (üretim talep eden) olarak istisna' akdiyle finansman sağlayabilir.

Bir üretim malına ihtiyaç duyan tüketici ya da tüccar, bu malı üretmesi için banka ile bir istisna akdi yapar. Bu durumda finans kurumu satıcı / üretici (sâni') konumundadır. Burada bedelin vadeli olması mümkündür. Banka, kendisinden talep edilen ile aynı nitelikte bir malı, istenilen özelliklere göre yapması için, işin ehli olan bir kişi ya da kurumla öncekine paralel bir istisna akdi (el-istisna'u'l-müvâzî) yapar. Burada banka alıcı (müstasni') konumundadır. Bu akitte de bedel peşin olabilir. Banka,

söz konusu malı teslim aldıktan sonra, kendisinden talep eden kişiye teslim eder (Heyet, 2014, s. 192).

Aynı şekilde bankanın ilk yapılan akitte alıcı (müstasni'), ikincisinde ise satıcı (sâni') konumunda olması da mümkündür. Banka ilk akitteki bedeli peşin ödeyip ikincisindeki bedeli de vadeli olarak tahsil ederek finansman fonksiyonunu sağlayabilmektedir (Heyet, 2014, s. 191).

3.4 Sukuk

3.4.1 Sukukun Tanımı ve Mahiyeti

Sukûk, "ayn (mal), menfaat, hizmet, belirli bir proje veya yatırımın varlıkları üzerinde eşit değerdeki hisseleri temsil eden vesîkalar" olarak tanımlanmıştır. (Heyet, 2014, s. 310); (Selçuk, 2014, s. 229); (İnanır, 2017, s. 33).

Sukûk çıkartılabilmesi için buna esas teşkil edecek bir "asıl" (varlık) bulunması gerekmektedir. Sukûk ihracında aslî ve yan unsur mahiyetinde bazı taraflar bulunmaktadır. Aslî olan taraflar şunlardır:

Alacaklarından nakit elde etmeye çalışan taraf (genellikle bankadır), alacaklar karşılığında sukûk çıkartmayı üstlenen aracı kuruluş (özel amaçlı şirket), sukûka asıl teşkil eden borçtaki borçlular ve sukûku alan yatırımcılar (Ömer, 2009).

Bunun yanında sukûk çıkartılırken yan unsur olarak, sukûka esas teşkil eden varlıkları değerlendirme işini üstlenen şirket, borçların ödenmesine kefil olan garantör ve evrakı koruma işini üstlenen başka taraflar da bulunabilir (Ömer, 2009).

Sukûk çıkartma işleminde özetle aşağıdaki süreç takip edilir:

Öncelikle sukûka esas teşkil eden varlığın banka tarafından temellük edilmiş olması gerekir. Daha sonra banka, mevcut alacaklarından / varlıklarından hangileri karşılığında sukûk çıkartmak istediğini ve bunun karşılığında talep ettiği fiyatı tayin eder. Bu işlemde kimin garantör olacağı kararlaştırılır. Daha sonra söz konusu varlıklar (alacak), "özel amaçlı şirket"e devredilir. Burada iki tür uygulama söz konusu olabilir. Şirket, ya bedelini ödeyerek bu varlıkları kendisi satın alır veya belli bir miktara kadar satın alma garantisi vererek yatırımcılara satma konusunda aracı

olur. Bu arada alacakların tahsilatı ve işlemin tasfiyesi konusundaki diğer hususlar da karara bağlanır. Eğer vade geldiğinde borçların ödenmesinde bir gecikme veya ödememezlik olursa garantör taraf söz konusu meblağı ödemekle yükümlü olur (Ömer, 2009).

3.4.2 Sukûkun Başlıca Özellikleri

1. İslam Fıkıh Akademisi'nin 178 nolu (4/19) sukûk kararına göre Sukûk, sahibinin hak ve yükümlülüklerini ispat amacıyla eşit değere sahip senetler olup nâma veya hâmiline şeklinde çıkartılabilir (Heyet, 2014, s. 313).
2. Sukûk, İslam hukuku esaslarına göre geçerli bir akdin hükümlerine uygun olarak çıkartılır (Heyet, 2014, s. 313). Sukûkun ikinci elde tedavülü de buna göre düzenlenir (Heyet, 2014, s. 313).
3. Yatırımcılar kâra, sukûk çıkartılırken ilan edilen paylaşma oranlarına göre, zarara ise ortaklıktaki paylarına göre iştirak ederler (Heyet, 2014, s. 313).
4. Ortaliğa dayalı sukuklarda, sukûku yöneten mudârib, vekil veya yönetici ortak sermaye ve/veya kâr garantisi veremez. Yatırımcının, sukûkta yazılan miktarın belirli bir oranında veya maktû bir miktarda kâr elde etmesi yönünde önceden bir belirleme yasaktır. Yani sukûkta yatırımın bütün riskleri bulunur.

4. Para Vakıfları ile Günümüz Finansman Yöntemleri Arasında Genel Bir Mukayese

Para vakıflarındaki muamele türleri ile günümüz finansman yöntemleri arasında benzeşen yönler bulunduğu gibi farklı yönler de görülmektedir. Bu noktaları şöylece sıralamak mümkündür:

4.1 Benzeyen Yönler

Para vakıfları ile günümüz faizsiz bankacılığı; finansman ihtiyacının faizsiz yöntemlerle giderilmesi amacı, uygulanan yöntemlerin bazılarının şer'i çözümler (hiyel) temelinde geliştirilmiş olması, meşruiyetleri hususunda bazı tartışmalar bulunması, referans kaynaklarının İslami deliller olması gibi konular açısından

oldukça benzerdir. (Önk, 2015, s. 83-89) Sayılan özellikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Genel Olarak Benzerlikler	
Amaç	Finansman ihtiyacını faizsiz yöntemlerle giderme
Çözüm Metodu	Fıkha uygun bazı çözüm önerileri
Meşruiyet Tartışmaları	Lehte ve aleyhte görüşler bulunması
Referans	Kuran, hadis ve fıkhi prensipler
Otorite	Kamu otoritesi tarafından düzenlemelere tâbi

Yukarıda sayılanlar dışındaki bazı benzer yönler de şöylece sıralanabilir:

1. Her iki sistemde de kârın meşruiyeti mutlaka fıkhen geçerli bir akit sayesinde mümkündür (Kurt, 1996, s. 47).
2. Para vakıfları ve faizsiz bankacılıkta, uygulanan kâr, herhangi bir şer'î muamele yapılmaksızın kendiliğinden devam etmez (Kaya, 2010, s. 15). Ancak burada faizsiz bankalardaki gecikme cezası uygulamalarının başlangıçta alınması kararlaştırılan kâr olarak değil, gecikme cezası veya mahrum kalınan kâr şeklinde ayrı bir isimlendirme ile alındığını özellikle belirtmek gerekir.
3. Her iki sistem de kayıt dışı işlemez. Para vakıfları şer'îyye sicillerinde kayıtlıdır. (Kurt, 1996, s. 46) Faizsiz bankacılık ise malum olduğu üzere, mevcut yasalar çerçevesinde yasal ve kayıtlı olarak gerçekleştirilmektedir.
4. Her iki sistemde de "finansman" için daha genel ve çatı bir terimin kullanıldığı görülür. Para vakıfların bu terim genel olarak "idâne" iken, (Kurt, 1996, s. 46) faizsiz bankacılıkta ise "kredi" veya "finansman" olmuştur.
5. Hem para vakıflarında hem de faizsiz bankacılıkta zararı önlemek ve riski minimize etmek adına kefil ve rehin gibi teminat alınması söz konusudur. (Kurt, 1996, s. 48).

6. Bey' bi'l-istiğlâl yöntemi ile günümüzde en çok uygulanan sukuk türü olan icare sukuk (kira sertifikası) arasında; yine bey' bi'l-istiğlâl ile sat – geri kirala (sale and lease back) arasında çok yakın benzerlikler olduğu görülmektedir.
7. Esham uygulaması ile GES (Gelire Endeksli Senet) arasında büyük benzerlikler söz konusudur. Bazı yazarlar, GES'e, Osmanlı Devleti'nde uygulanan iltizama benzeterек cevaz vermişlerdir (Döndüren, 2011, s. 256).
8. Karzı hasen ve ortaklık yöntemleri her iki sistemde de ancak düşük bir oranda bulunmaktadır (Özcan, 2010, s. 118-122).
9. Para vakfı işlemlerinde vakfa kazanç sağlamanın amaçlandığı görülmektedir. (Korkut, 2021, s. 231). Günümüz faizsiz finans kurumları da anonim şirket olmalarının da bir gereği olarak getiriye amaçlamaktadır. Dolayısıyla her iki kurumda da amacın meşru yöntemlerle kar etmek olduğu söylenebilir.

4.2 Farklılık Arz Eden Yönler

Para vakıfları ile faizsiz bankacılık, uygulandıkları toplumdaki iktisadi sistemlerin yapısı, kuruluşta tâbi oldukları esaslar, kuruluş için gerekli asgari sermaye tutarı, yönetim şekilleri ve bağlayıcı mevzuatları, fon toplama şekilleri, finansman karşılığında alınan teminatlar, denetleyici kurumlar ve bölgesel ya da genel olmaları gibi birçok noktada farklılıklar arz eder (Önk, 2015, s. 83-89).

1. Para vakıfları genel hatlarıyla İslami bir iktisadi yapı içinde uygulanmakta iken, faizsiz bankacılık genellikle faizli bankacılığın yaygın ve faizin devlet tarafından yasal kabul edildiği ülkelerde faaliyet göstermektedir.
2. Para vakıflarının kuruluşunda vakıf tesisi ile ilgili şartlar aranırken, faizsiz bankaların kuruluşunda genel bankacılık kriterleri aranmaktadır. (Kurt, 1996, s. 55); (Hatemi, 1969, s. 46).
3. Para vakıflarında devletin belirlediği bir üst kâr oranı vardır ve bunu aşan bir işlem yapmak mümkün değildir (Kaya, 2010, s. 16). Faizsiz bankacılıkta serbest piyasa koşulları içinde kâr oranları rahatlıkla belirlenebilmektedir. Para

vakıflarının gelirleri sosyal amaçlar için kullanılmaktadır. Gelirler ya doğrudan vakfa harcanarak ya da başka yollarla yine topluma geri döndürülürken, faizsiz bankalar ticari kuruluşlar oldukları için elde edilen kârlar ortaklar arasında paylaşmakta ve doğrudan topluma dönmemektedir.

4. Para vakıflarında, vakıf şartnamesinde bulunması halinde, vakfedilen sermayenin belirli bir kısmının kârsız olarak kullanılması söz konusu iken, (Kurt, 1996, s. 46) günümüz faizsiz bankaları, anonim şirket şeklinde tamamen ticari kuruluşlar olduğundan, çok nadir bazı durumlar dışında kârsız finansman sağlama işlemlerine girmezler.
5. Para vakıfları, bu işlemler ile yatırım yapan büyük sermaye grupları oluşmasına veya var olanların diğerleri aleyhine olacak şekilde çok fazla büyümesine sebep olmadığı halde, (Kaya, 2010, s. 16) faizsiz bankacılık, genellikle kapitalist iktisadi sistemde faaliyet gösterdiklerinden bu yönde sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir.
6. Para vakıflarında faizsiz bankalardaki halktan fon toplama işlemi bulunmadığı halde, faizsiz bankacılıkta özel cari veya katılma hesabı gibi yöntemlerle bu tür bir uygulama mevcuttur.
7. Para vakıflarında, vadeden önce tahsilat halinde, kalan süreye tekâbül eden kâr düşülür (Kurt, 1996, s. 46). Faizsiz bankacılıkta bu durum bireysel işlemlerde tüketici kanunu gereği mümkün olmakla birlikte, kurumsal finansman işlemlerinde kâr indirimi bankaların inisiyatifine kalmış bir meseledir.
8. Zaman aşımı süresi, para vakıflarında vakfedilen paranın aslına ilişkin davalarda 36 yıl, kâra ilişkin davalarda ise 15 yıl öngörülmüş iken, (Kurt, 1996, s. 64) faizsiz bankacılıkta bu durum kanunlarla belirlenmiş genel standartlara tâbidir.
9. Muamele-i şer'iyeye ve bey'u'l-iyne tarzı işlemler faizsiz bankacılığın Türkiye ve Körfez uygulamasında mevcut değil iken, Malezya'da çokça uygulanmaktadır.

5. Sonuç

Bu makale çerçevesinde para vakıfları ile günümüz faizsiz bankacılık işlemleri arasında yaptığımız mukayese sonucunda ulaştığımız sonuçları şöylece özetlemek mümkündür:

Haklarındaki bütün tartışmalar bir yana hem para vakıfları hem de faizsiz finans kurumları dönemlerinin ihtiyaç ve konjonktürlerinin bir gereği olarak ortaya çıkmış ve çok önemli işlevler yerine getirmişlerdir. Her bir olay ve işlemi kendi bulunduğu şartlar çerçevesinde değerlendirmek ve anakronizme düşmeden buna göre eleştirmek gerekmektedir.

Her bir kurumun yaptığı işlemler incelenip mukayese edildiğinde aralarında bazı benzer ve farklı yönler bulunduğu görülmektedir. Söz konusu kurumlar, kişi ve kurumların finansman temin etme ihtiyacının faiz içermeyen yöntemlerle giderme amacı taşımaları, uygulanan yöntemlerin birçoğunun şer'i çözümler (hiyel) bazlı olarak geliştirilmiş olmaları ve buna bağlı olarak caiz olup olmadığı hakkında farklı alimlerin çeşitli fikirlerinin bulunması ve tartışmalı mevzular olması bakımından benzer niteliklere sahiptir.

Para vakıfları ile faizsiz bankacılık işlemlerinin farklı olduğu noktalara gelince; bu kurumlar, her birinin tatbik edildiği toplumsal ve iktisadi şartlar; kuruluşları açısından bağlı oldukları esas ve kurallar, asgari sermaye tutarı, yönetim şekilleri ve onları bağlayan mevzuat açısından elbette farklılıklar göstermektedirler. Bunların dışında her bir işlemin, makale metninde ayrıntılarına temas ettiğimiz spesifik bazı farklı noktaları da ayrıca bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, H. (2001). İstisnâ'. *DİA* (s. 393-396). Ankara: TDV.
- Aybakan, B. (2009). Selem. *DİA* (s. 402-405). Ankara: TDV.
- Bulut, M. (Ed.) (2019). *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları*. İstanbul: Erkam Yayın San. Tic.-İstanbul Sabahaddin Zaim Üniversitesi.
- Çevrimli, N. (2019). *Vakfiyelere Göre Tabir ve İstilahlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çiftçi, C. (2004). *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İstanbul: İlmî Neşriyat.
- Demirtaş, H.N. (2019). *Fetvâlarla Osmanlı Vakıfları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Döndüren, H. (2011). Faiz Yasağı ve Finansman Sağlama Yöntemleri. *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, (s. 203-256). İstanbul.
- Dönmez, İ. K. (2020). Murabaha. Heyet içinde, *DİA* (s. 148-152). Ankara: TDV.
- Erdoğan, M. (2002). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Güney, Necmeddin. "Osmanlı'da Para Vakfı Uygulamasına Güçlü Bir İtiraz: İmam Birgivî'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri". *Mütefekkir* 6/11 (2019): 13-32.
- Gülsoy, U. (2019). *Bir Medeniyetin İzdüşümü: Vakıflar*. İstanbul: TC. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Gürsoy, Ç. (2011). *Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Hatemi, H. (1969). *Vakıf Kurma Muamelesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Heyet. (2014). *el-Meâyîru's-Şer'iyye*. Bahreyn.
- İnanır, Ahmet, (2017). Sukukun Sözleşme Yapısı (Mürekkap, Karma ve Kendine Özgü Olup Olmaması Bakımından), *Gaziosman Paşa Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2017-II, c.5, s. 2.

- İnanır, Ahmet, (2014). Tokatlı Meşhur Şeyhülislam İbn Kemal'in Risâle ve Fetvalarına Göre XVI. Yüzyıl Ortalarında Finansman Yolları, Gaziosmanpaşa Üni. Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Tokat 2015.
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/720.html> (18/03/2010).
- Kaya, S. (2010). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi Temin Yöntemleri, İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri . *Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*, (s. 9-56). İstanbul.
- Korkut, C. (2021). İslam İktisadında Sermaye. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurt, İ. (1996). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kurt, İ. (1996). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kurt, İ. (1996). *Para Vakıfları – Nazariyat ve Tatbikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ömer, M. A. (2009). es-Sukûku'l-İslâmiyye (et-Tevrîk). *İslam Fıkıh Akademisi 19.Konferansı*. Cidde: İslam Fıkıh Akademisi.
- Önk, H. (2015). *Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar: .
- Özcan, T. (2010). *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*. İstanbul: Türkiye Finans Kültür Yayınları.
- Paşa, A. C. (1877). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul.
- Selçuk, M. (2014). Revaçta Olan Bir İslami Finansman Aracı: Sukuk. *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: İlmi Etüdler Derneği Yayınları.
- Süleyman, A. İ. (2016). *Fikhu'l-Muâmelâti'l-Hadîse*. Mektebetü'r-Rüşd.